

□ **MARZANNA POMORSKA**

Çev. TUĞBA POÇAN

ORTA ÇULUMCA İSİM YAPIMI

MIDDLE CHULYM NOUN FORMATIONS

(Review)

Abstract

Çulum folk who live in South Siberia is labeled as Çulum Tatars, Çulum Turks and etc. In this book you will read information about Çulum folk's history, language, culture, and their beliefs but most of the book is about Çulum folk's language. In three chapter some classifications will be given about Çulum folk's language.

Key words

Çulum, language, classifications, culture, Siberia.

Özet

Güney Sibirya'da yaşayan Çulum halkı; Çulum Tatarları, Çulum Türkleri vb. biçimlerde isimlendirilir. Bu kitapta; Çulum halkının tarihi, dili, kültürü ve inançları hakkında bilgiler barındırmakla birlikte, kitabın çoğu Çulum halkının dili ile ilgilidir. Üç bölümde Çulum halk dili hakkında bazı sınıflamalar yapılmaktadır.

Anahtar sözcükler

Çulum, dil, sınıflandırma, kültür, Sibirya.

Güneybatı Sibirya'da yaşayan Çulım halkı; Çulım Tatarları, Çulım Türkleri, Çulımskiye Hakası, İyus Kijiler, Melets, Kezik, Melez, Yasaşniye gibi çeşitli adlandırmalarla nitelendirilmektedir. Rusya'nın Tomsk Oblastı'nda, Ob nehri ile Çulım nehirlerinin birleştiği yerin güneyinde ve Krasnoyarsk Krayı'nda yaşamaktadırlar. Tomsk Oblastının Tegüldet ilçesi ve Krasnoyarsk krayının Tühtetskiy rayonunda Paseçnoye ve Çındat köylerinde ağırlıklı olmak üzere yaşamlarını sürdürmektedirler. Göçebe bir yaşam tarzı benimseyen Çulım Tatarları avcılık, balıkçılık ve hayvancılıkla geçinmekteydiler. Fakat daha sonra Rus baskıları sonucu yerleşik hayata geçmişlerdir. Çulım halkından zengin olanların mallarına el konulmuş ve bu kişiler idam edilmiştir. Önceleri Şaman inancına sahip Çulum Türkleri daha sonra zorla 1720'lerde Hristiyanlaştırılmış (Ortodoks ve Katolik), bir kısmı da ateizme inanmıştır. Fakat Şamanist unsurların etkisi hala devam etmektedir.

Çulum Türklerinin dil durumunu toplumun büyük bir kesiminin birinci dili olan ve resmi dil konumunda olan Rusça ile resmi herhangi bir durumu bulunmayan toplumun çok dar bir kesimi tarafından konuşulan Çulım Türkçesinin bir arada bulunduğu dengesiz çok dilli dil durumu karakterize etmektedir.(Kılı 2011:95) Çulum Türk dili; Orta Çulım ve Aşağı Çulım olmak üzere iki ana diyalekt üzerine kurulmuştur. Unesco'nun Tehlikedeki diller listesine giren Çulım Türk dili her geçen gün konuşur sayısını kaybetmektedir. Öyleki Aşağı Çulım diyalektini konuşan son kişinin de hayata veda etmesiyle Aşağı Çulım diyalektinin varlığı sona ermiştir. Ancak yakın bir zamanda Rusçanın karşısında yok olacaktır. Nitekim Orta Çulumca'yı akıcı olarak konuşan otuz kişi kalmıştır (Bacanlı 2012:70).

Çulum Türk dili daha önce de dediğimiz gibi kendi içinde iki ana kola ayrılır. Bu iki ana kol; Orta Çulumca ve Aşağı Çulumca içinde buldukları grup itibarıyla birbirlerinden ayrılırlar. Orta Çulumca ağzı Hakasça ve Sarı Uygurcanın da içinde bulunduğu / d/ fonemini /z/ 'ye değiştirmesi sebebiyle *azak* grubu yani "z grubu" içerisinde yer alırken Aşağı Çulumca ağzı /d/ fonemini /y/'ye değiştirmesi bakımından *ayak* grubu yani "y grubu" içerisinde yer alır. Orta Çulumca ağzı Hakasça'nın Kızıl diyalekti ile büyük benzerlik gösterir ve Tızıraçeva, Puştakova, Novaya Derevnya, Tutalı, Tegül'det ve Tarlaganı köylerinde konuşulur (Yılmaz 1995:7).

Coğrafi koşullar nedeniyle Çulumca dili kendi yapısında ve söz varlığında Eski Türkçede görülen arkaik bir dizi özelliği saklamıştır. Bu dille ilgili ilk denemeleri Radloff yapmış ama sistemli incelemeler Dolzon'la başlamış ve onun öğrencisi Biryukoviç'le devam etmiştir. Halen Rusya'da, Batı'da Kore'de ve Türkiye'de bu dili araştıran birçok dilci bulunmaktadır (Bacanlı 2012:70). Bu çalışmalardan birisi de Marzanna Pomorska'ya aittir. Pomarskaya; Jagiellon Üniversitesi, Institute of Oriental Philology Krakow'da yardımcı doçent olarak çalışmaktadır. Eseri *Middle Chulym Noun Formations'ı*, 2004 yılında Stanishlaw Stachowski editörlüğünü yaptığı 'Studia Turcologica Cracoviensia 9' dergisi Krakow Üniversitesi tarafından kitap olarak basılmıştır. Kitap 256 sayfadan oluşmaktadır. Eser üç ana bölüme oluşur. Bu üç ana bölüme geçmeden önce Çulumca Türk dilinin konuşulduğu mecrayı gösteren bir harita ve ardından da bir giriş bölümü hazırlanmıştır. Giriş bölümünde (11- 35. sayfalar) Çulumca halkıyla ilgili geniş bir bilgi yelpazesi sunulmuştur. Giriş bölümü çeşitli alt başlıklara ayrılmış ve birinci başlığı çalışmanın amacı almıştır. Orta Çulumca diyalektinin seçilme sebebi olarak sözcük materyallerininin Aşağı Çulumca ve Küerik gibi ağızlardan farklı olarak hala mevcut olması gösterilmiş ve bu alanda yapılan çalışmaların azlığına dikkat çekilmiştir. İkinci alt başlıkta, araştırmalar adı altında daha önce

yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Rus resmi kayıtlarına göre ilk olarak 18.yy'da söz edildiği bilgisi verilir fakat bu durumun aslında 17.yy'da birçok kâşif, yolcu; Messerschmidt, Strahlenberg, Miller, Pallas gibi kişiler tarafından bilindiği vurgulanır. Spesifik olarak Çulum Türkleri veya Çulum Tatarları olarak ortak adlandırılan bu halkın Güneybatı Sibiryada Ob nehrinin sağ tarafında Çulum havzasında yaşadığı belirtilir ve Çulumlarla ilgili yapılan çalışmalara kısaca değinilir.Üçüncü alt başlık olan Data bölümünde; bugüne kadar Çulum Türkleriyle ilgili yapılan çalışmalardan elde edilen verilere değinilmiştir. Dördüncü başlık Çulum Türklerinin Etnonimisi adını taşımaktadır. Bu noktada Çulum Türklerini tanımlamak için birçok terim olduğu, bazı Çulum halkının kendilerini farklı adlandırdıkları bazılarının sadece Çulum dedikleri ve bu ifadelerin açık olmayışından doğan zorlukların bulunduğu dile getirilir. Dördüncü bölüm olan etnonim, çeşitli alt başlıklar halinde incelenir.

Birincisinde, Çulum Türklerinin organizasyonu konusuna denilmiştir. Burada Çulum halkının 17.yy'da Rus yönetimi sisteminden dolayı bölündükleri ve kabile aile sistemine geçtikleri fakat yılda bir kez aralık ayında büyük buluşmada bir araya geldikleri ve bazı konularda oylama yaptıkları anlatılır. İkincisinde Çulum halkının kendilerini nasıl tanımladıkları ve Rusların onları nasıl adlandırdıkları adı altında bu konuya değinilir. Etnonim bölümünün üçüncü başlığında din ve inanış konusuna değinilmiştir. Çulum Türklerinin kendilerini Atalist, Ortodoks ya da Katolik olarak tanımladıkları belirtilmektedir. Beşinci sırada ise; kendilerini millet olarak nasıl hissettikleri bölümüne yer verilmiştir. Etnonim bölümünden çıkarılan sonuçlar beşinci bir başlık altında incelenmiştir. Daha sonra beşinci bir başlık olarak limgonim adlı bir başlık açılmış ve burada düz anlam ve sonuç başlıkları açılmıştır. Bur noktada; Çulum Türklerinin standart bir dilinin olmadığı vurgulanmış ve Orta Çulum ve Aşağı Çulumun kendi diyalektlerini kullandığı belirtilmiştir. Altıncı bölümde Küarık Aşağı Çulumun ve Orta Çulum Türk Dilleri içindeki sınıflandırılması, alt başlıklar halinde verilmiştir. Daha sonra yedinci bölümde Küarık, Aşağı Çulumun ve Orta Çulum ilaveler adı altında bir bölüm açılmış ve belirleyici ses ve sentaks özelliklerine değinilmiştir. Sekizinci bölümde Çulum sözcük malzemesi değerlendirilmiştir. Dokuzuncu bölümde transkripsiyonuna değinilmiş ve standart bir alfabesinin olmadığı belirtilmiştir. Dokuzuncu bölümde ünlülere yer verilmiş ve bunlar çeşitli alt başlıklar halinde incelenmiştir. Onuncu bölümde ise; kitabın yapısı ve kitapla ilgili bazı prensipler açıklanmıştır. On birinci bölümde ise; bu verilerin seçilmesinin kriterleri ele alınmıştır. Böylelikle giriş bölümü sonlandırılır.

Ana taslağı üç ana bölümden oluşan eserin birinci bölüm;

I. BÖLÜM: İsim Ekleri

1. İsimden isim yapım ekleri
2. Fiilden isim yapım ekleri başlıklarını taşımaktadır.

II. BÖLÜM: Eksiz İsim Yapımı

3. Birleşik Yapılar
  - 3.1 Sıfat + isim
  - 3.2 İsim+isim
  - 3.3 Zamir+İsim

- 3.4 Sıfat+sıfat
- 3.5 Zarf+zarf
- 3.6 Asıl Sayı+isim
- 3.7 Birleşik Sayılar
- 3.8 Edatlarla Oluşan Birleşik Yapılar
  - 3.8.1 *ele* ile
  - 3.8.2 *da* ile
  - 3.8.3 *polza* ile
  - 3.8.4 *emes* ile
  - 3.8.5 *çok* ile
4. Sıfatla İkileme
5. Gramatikal Yapıların Sözcükselleşmesi
  - 5.1 Fiilimsi Yapıların Sözcükselleşmesi
  - 5.2 İsim Yapıların Sözcükselleşmesi
5. başlık çeşitli alt başlıklara ayrılmıştır.

III. BÖLÜM: İndeks

Son olarak; referanslar ve kısaltmalar bölümüyle kitap son bulur. Konuşur sayısını kaybeden Aşağı Çulum ağzından sonra akıcı olarak otuz beş kişinin konuştuğu Orta Çulum ağzı ve halkları açısından böyle bir kaynak bilgilerin derli toplu olması bakımından ve Türk dili açısından önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Bacanlı, Eyüp. (2012). "Çulum Türkleri ve Dilleri", *Tehlikedeki Diller Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s.67-84.
- Ceylan, Emine. (1995) "Orta Çulum, Mrass-Yukarı Tom Ağzıları", *Çağdaş Türk Dili*. 88, 6-13.
- Kıllı, Gülsüm. (2011). "Çulum Türklerinin Dil Durumu", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 8/2, s.85-97.